

POGONYI SZABOLCS*

Határon túli állampolgárság: státusz és szimbólum

Állampolgárság és identitás

Az elmúlt évtizedben az állampolgárság-politikák tanulmányozása a kortárs összehasonlító politikatudomány és jogtudomány kiemelt területévé vált. Az állampolgárság dilemmáinak tanulmányozását zömében normatív indíttatású megközelítések dominálják.¹ A normatív elemzés mellett az állampolgársági törvények összehasonlító elemzései az állampolgárság-politika makro-strukturális politikai összefüggéseinek feltárására töreksenek. A Globális Észak országában az állampolgárság szabályozásának kérdését elsősorban a bevándorlás keretrendszerében tárgyalják, míg Kelet-, Közép- és Délkelet-Európában az állampolgárság-politika a poszt szocialista államépítés egyik legfontosabb eszközeként került a kutatások homlokterébe. A Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehország felbomlása után létrejött utódállamok előszeretettel hoztak olyan

* A szerző egyetemi docens, a Közép Európai Egyetem (CEU) Nationalism Studies Program-ban. E-mail: pogonyi@ceu.edu.

¹Bauböck, Rainer: Studying Citizenship Constellations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2010. 36 (5). 847–59.; Bauböck, Rainer – Ersboll, Eva – Groendendijk, Kees – Waldruch, Harald (eds.): *Acquisition and Loss of Nationality, Volume 1: Comparative Analyses: Policies and Trends in 15 European Countries*. Amsterdam University Press, 2006.; Vink, Maarten Peter – Bauböck, Rainer: Citizenship Configurations: Analysing the Multiple Purposes of Citizenship Regimes in Europe.” *Comparative European Politics*, 2013. 11 (5). 621–48.; Dumbra, Costica: *Nationality, Citizenship and Ethno-Cultural Belonging: Preferential Membership Policies in Europe*. Palgrave Macmillan, 2014.; Howard, Marc Morjé: *The Politics of Citizenship in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. és Pogonyi Szabolcs: Dual Citizenship and Sovereignty. *Nationalities Papers*, 2011. 39 (5). 685–704.

állampolgársági törvényeket, amelyek a nemzeti kisebbségek tagjainak kirekesztésével erősítették az etnikai többség dominanciáját. Az állampolgárságból való kirekesztés mellett a többségi nemzetépítés célját szolgálta az anyaországok által a határaikon túl élő határon túli nemzettársak számára biztosított kedvezményes honosítás.² Ez a gyakorlat a térség azon államaiban is elterjedt, amelyek határai nem a közelmúltban, hanem évtizedekkel korábban változtak. A határon túli honosítás posztszocialista jogi gyakorlatát, politikájának okait és következményeit számos esettanulmány és összehasonlító elemzés vizsgálja.³

Az állampolgárság iránti megnövekedett kutatói érdeklődés ellenére kevés tanulmány foglalkozik a honosítás mikroszociológiai vonatkozásaival. Miközben a jogi szabályozás és a honosítás körüli politikai összefüggések alapos elemzések tárgyai, a honosított határon túli állampolgárok perspektívája kevés figyelmet kapott. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy a főleg makroelemzéssel foglalkozó összehasonlító politikatudomány még ma sem ismeri fel a kvalitatív antropológiai kutatások jelentőségét.⁴

Az állampolgárságot mikroszociológiailag tárgyaló elméleti szakirodalom megkülönbözteti az állampolgárság instrumentális/pragmatikus/stratégiai és szimbolikus/emotív/identitárius dimenzióit.⁵ Az instrumentális dimenzió értelmében az állampolgárság elsősorban gyakorlati haszna – a munkavállalási és utazási

² Pogonyi Szabolcs – Kovács M. Mária – Körtvélyesi Zsolt: *The Politics of External Kin-State Citizenship in East Central Europe.* *EUDO-Citizenship*, 2010.; Agarín, Timofey – Karolewski, Ireneusz Paweł: *Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Europe.* Rowman & Littlefield International, 2015.; Džankić, Jelena: *Citizenship in Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Montenegro: Effects of Statehood and Identity Challenges.* Ashgate Publishing, Ltd. 2015. és Waterbury, Myra A.: *Between State and Nation: Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary.* New York: Palgrave Macmillan, 2010.

³ Pogonyi Szabolcs: *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary.* Palgrave Macmillan, 2017a. és Pogonyi Szabolcs: *Europeanization of Kin-Citizenship and the Dynamics of Kin-Minority Claim-Making: The Case of Hungary.* *Problems of Post-Communism*, 2017b. June, 1–15.

⁴ Knott, Eleanor: *Generating Data Studying Identity Politics from a Bottom-Up Approach in Crimea and Moldova.* *East European Politics & Societies*, 2015. 29 (2). 467–86.

⁵ Joppke, Christian: *Citizenship and Immigration.* Polity, 2010.

lehetőségek – miatt fontos az egyén számára.⁶ Az állampolgárság azonban nem csak jogokat és lehetőségeket biztosít az egyén számára, hanem a nemzethez tartozás és identitás kifejezésének egyik eszköze is.⁷ Az állampolgárság használatával kapcsolatos kutatások rendszerint megragadnak a spekulatív hipotézisek megfogalmazásának szintjén. Ezen elméletek többsége a posztnemzeti alkotmányos patriotizmus⁸ normatív elméletére épül, amelynek értelmében a demokratikus nyilvánosság tagjait nem a közös leszármazás tudata, hanem a konszenzuálisan kialakított és az alkotmányban rögzített politikai alapelvek iránti elkötelezettség köti össze.⁹ A megközelítés implicit módon elfogadja a normatív kozmopolitizmust, és elutasítja az állampolgári szolidaritás hagyományos, etnokulturális felfogását.¹⁰ Az erre az álláspontra helyezkedő szerzők szerint a formális állampolgárság instrumentális jelentősége csökken a globalizáció és az emberi jogok nemzetközi elismerése, illetve a letelepedéssel járó jogok kiszélesedése miatt.¹¹

⁶ Somers, Margaret R.: *Genealogies of Citizenship: Knowledge, Markets, and the Right to Have Rights*. Cambridge Cultural Social Studies. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

⁷ Waldrauch, Harald – Hofinger, Christoph: An Index to Measure the Legal Obstacles to the Integration of Migrants.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1997. 23 (2). 271–85.; Janoski, Thomas: *The Ironies of Citizenship: Naturalization and Integration in Industrialized Countries*. Cambridge University Press, 2010.; Huddleston, Thomas – Vink, Maarten P.: Full Membership or Equal Rights? The Link between Naturalisation and Integration Policies for Immigrants in 29 European States. *Comparative Migration Studies*, 2015. 3 (1). 1–19.; Hammar, Tomas: *Democracy and the Nation State: Aliens, Denizens, and Citizens in a World of International Migration*. Research in Ethnic Relations Series. Aldershot, Hants, England: Avebury, 1990.; Delanty, Gerard: *Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics*. Open University Press, 2000. és Goodman, S. W.: Conceptualizing and Measuring Citizenship and Integration Policy: Past Lessons and New Approaches. *Comparative Political Studies*, 2015. 48 (14). 1905–41.

⁸ Habermas, Jürgen: *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge, Mass: Polity Press, 2001. és

Habermas, Jürgen: *The Crisis of the European Union: A Response*. Polity, 2012.

⁹ Pogonyi Szabolcs: Túl a nacionalizmuson? *Századvég*, 2014. 74 (1). 91–107.

¹⁰ Calhoun, C.: Imagining Solidarity: Cosmopolitanism, Constitutional Patriotism, and the Public Sphere. *Public Culture*, 2002. 14 (1). 147–71.

¹¹ Soysal, Yasemin Nuhoglu: *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. University of Chicago Press, 1995.; Feldblum, Miriam: Reconfiguring Citizenship in Europe.” In: Joppke, Christian (ed.): *Challenge to the Nation-State. Immigration in Western Europe and the United States*. Oxford:

Más elméletek szerint viszont éppen ellenkezőleg, az állampolgárság egyre inkább instrumentálissá válik. A terület egyik kiemelkedő alakja, Christian Joppke például úgy vélekedik, hogy a fejlett országokban az állampolgársági törvények liberalizációja és a többes állampolgárság elterjedté válása miatt a formális állampolgári tagság egyre kevésbé alkalmas az etnikai és a kulturális nemzeti hovatartozás kifejezésére.¹² Ebből következően az állampolgárság identitáski-fejző dimenziója is jelentőségét veszíti,¹³ és a globális világban „az állampolgárság instrumentális felfogása egyre erősebbé válik”,¹⁴ és a vele kapcsolatos emotív viszonyulás jelentőségét veszti. Ezzel ellentétes álláspontot fogalmaz meg a téma talán legfontosabb szerzője, Rogers Brubaker, korszakos munkájában úgy fogalmaz, hogy „az állampolgárság-politika ma elsősorban a nemzeti identitás politikája, és mint ilyen, identitáspolitika, nem pedig az érdekek politikája”.¹⁵

A korlátozott számú alulról építkező (bottom up), empirikus kutatás többsége a bevándorlás kontextusában vizsgálja az állampolgárság mindennapi instrumentális és szimbolikus percepcióit.¹⁶ A határon túli közösségek és a diaszpórák az

Oxford University Press, 1988. 231–71.; Fraser, Nancy: *Transnationalizing the Public Sphere: On the Legitimacy and Efficiency of Public Opinion in a PostWestphalian World*. In: Benhabib, Seyla – Shapiro, Ian – Petranovich, Danilo (eds.): *Identities, Affiliations, and Allegiances*. Cambridge University Press, 2007. 45–66.; Jacobson, David: *Rights across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.; Spiro, Peter J.: *Beyond Citizenship American Identity after Globalization*. Oxford [England]; New York: Oxford University Press, 2008.; Benhabib, Seyla: *Twilight of Sovereignty or the Emergence of Cosmopolitan Norms? Rethinking Citizenship in Volatile Times*. *Citizenship Studies*, 2007. 11 (1). 19–36. és Harpaz, Yossi – Mateos, Pablo: *Strategic Citizenship: Negotiating Membership in the Age of Dual Nationality*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2018. 0 (0). 1–15.

¹² Joppke, 2010. 111–17.

¹³ Joppke, 2010. 142.

¹⁴ Joppke, 2010. 159.

¹⁵ Brubaker, Rogers: *Ethnicity Without Groups*. Harvard University Press, 2004. 182.

¹⁶ Witte, Nils: *Legal and Symbolic Membership. Symbolic Boundaries and Naturalization Intentions of Turkish Residents in Germany*. *EUI Working Papers*, no. RSCAS 2014/100.; Oers, Ricky van: *Deserving Citizenship: Citizenship Tests in Germany, the Netherlands and the United Kingdom*. Martinus Nijhoff Publishers, 2014.; Oers, Ricky van – Ersbøll, Eva – Kostakopoulou, Theodora

állampolgársággal kapcsolatos nézeteivel elenyésző számú empirikus kutatás foglalkozik. Ezek többsége arra a következtetésre jut, hogy a határon túli (kettős) állampolgárság elsősorban instrumentális haszna miatt fontos a jogosultak számára: hozzáférést biztosít a fejlett országok munkaerőpiacához.¹⁷ Az Európai Unió tagállamai esetében különösen igaz ez, hiszen az EU állampolgársága lehetőséget teremt az Unión belüli szabad mozgásra és munkavállalásra. Az EU állampolgárságot elsősorban ezért veszik fel az európai emigránsok latin-amerikai leszármazottai,¹⁸ és hasonló megfontolást követnek a bolgár állampolgárságot kérő macedónok is.¹⁹ Egyes esetekben a munkavállalás és tanulás mellett az esetleges háborús konfliktus előli menekülés lehetősége is hozzájárul az európai útlevelék

(eds.): *A Re-Definition of Belonging?: Language and Integration Tests in Europe*. Immigration and Asylum Law and Policy in Europe, v. 20. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010a.; Oers, Ricky van – Ersbøll, Eva – Kostakopoulou, Theodora (eds.): *A Re-Definition of Belonging?: Language and Integration Tests in Europe*. Immigration and Asylum Law and Policy in Europe, v. 20. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010b.; Miller-Idriss, Cynthia: 'Everyday Understandings of Citizenship in Germany.' *Citizenship Studies*, 2006. 10 (5). 541–70.; Yanasmayan, Zeynep: 'Citizenship on Paper or at Heart? A Closer Look into the Dual Citizenship Debate in Europe.' *Citizenship Studies*, 2015. 19 (6–7). 785–801. és Van Gorkum, Steven: *Renouncing German Citizenship: Analysis of Citizenship Value Assessment under the Conditions of the Option Model in Germany*. CEU Nationalism Studies Master Theses, 2015/6. Budapest: Central European University, 2015.

¹⁷ Amit, Vered: 'Inherited Multiple Citizenships: Opportunities, Happenstances and Improvisations among Mobile Young Adults.' *Social Anthropology*, 2014. 22 (4). 396–409.; Ong, Aihwa: *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, N.C: Duke University Press, 1999.; Harpaz, Yossi: 'Ancestry into Opportunity: How Global Inequality Drives Demand for Long-Distance European Union Citizenship.' *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2015. 0 (0). 1–24. és Harpaz, Yossi: 'Compensatory Citizenship: Dual Nationality as a Strategy of Global Upward Mobility.' *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2018. 1–20.

¹⁸ Cook-Martin, David: *The Scramble for Citizens: Dual Nationality and State Competition for Immigrants*. Stanford University Press, 2013. és Tintori, Guido: 'The Transnational Political Practices of 'Latin American Italians.' *International Migration*, 2011. 49 (3). 168–88.

¹⁹ Neofotistos, Vasiliki P.: 'Bulgarian Passports, Macedonian Identity: The Invention of EU Citizenship in the Republic of Macedonia.' *Anthropology Today*, 2009. 25 (4). 19–22.

népszerűségéhez.²⁰ Más kutatások azonban arra mutatnak rá, hogy az állampolgárság intézménye szimbolikus jelentőséggel is bír a diaszpórában élők számára. Az útlevel nemcsak gazdasági szempontból fontos, hanem egyúttal az egyén társadalmi státuszának is indikátora.²¹ A formális állampolgárság nem pusztán a bürokratikus klasszifikáció eszköze, hanem a nemzeti hovatartozás bizonyítéka is.²² Kutatások szerint a hivatalos okmányok is alkalmasak a diaszpórák és a határon túli közösségek tagjainak²³ az anyaállamhoz való kötődésük kifejezésére.

Tanulmányom célja annak feltárása, hogy milyen szerepet játszottak a határon túli honosításokban az állampolgársággal kapcsolatos pragmatikus és szimbolikus megfontolások a környező országokban élő magyar kisebbségek, illetve a tengeren túli diaszpóra körében. Szemben a vonatkozó szakirodalommal, amely szerint a határon túli állampolgárság kizárólag a gazdasági és a jóléti előnyök miatt fontos az egyének számára, jelen kutatás azt állítja, hogy a honosítottak számára az állampolgárság a nemzethez tartozás formális elismerése is. A Kárpát-medencében és a tengeren túli diaszpórában élő magyar honosítottak egyaránt a magyarországi és a határon túli magyarok közti szimbolikus távolság csökkentését remélik a magyar állampolgárság kiterjesztésétől. Tanulmányomban egy rövid módszertani bevezetés után a határon túli magyarok mindennapi etnikaihatár-tapasztalatát vázolom fel, hogy aztán bemutassam, hogyan és mire használják a magyar állampolgárságot. Az amerikai és az izraeli magyarok percepcióira a tanulmány végén térek rá.

²⁰ Harpaz, Yossi: Rooted Cosmopolitans: Israelis with a European Passport – History, Property, Identity. *International Migration Review*, 2013. 47 (1). 166–206. és Skulte-Ouais, Jennifer: Home Is Where the Heart Is; Citizenship Is Where It Is Safe: Dual Citizenship and Europe.” *Identities*, 2013. 20 (2). 133–48.

²¹ Ferraris, Maurizio – Davies, Richard: *Documentality: Why It Is Necessary to Leave Traces*. Fordham University Press, 2013. és Groebner, Valentin: *Who Are You?: Identification, Deception, and Surveillance in Early Modern Europe*. Brooklyn, NY: Zone Books, 2007.

²² Torpey, John C.: *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship, and the State*. Cambridge, U.K: Cambridge University Press, 2000. 13.

²³ Bakó Boglárka: Igazolt identitás – a magyar igazolvány Baróton. *Kisebbségkutatás*, 2005. 14 (4). 468–80.

Módszertani megjegyzések

Kutatásomban a 2010-ben bevezetett kedvezményes honosítással kapcsolatos köznapi diszpozíciókat és attitűdöket vizsgáltam. A nem reprezentatív kvalitatív kutatás célja annak feltérképezése volt, hogy a kedvezményes honosítással állampolgárságot szerzett határon túli magyarok és a tengeren túli diaszpórában élő honosítottak milyen megfontolásból döntöttek a magyar állampolgárság felvétele mellett. A fent ismertetett szakirodalom és esettanulmányok alapján az állampolgárság instrumentális és szimbolikus dimenzióját egyaránt igyekeztem feltérképezni. A kutatás célja a magyar határon túli állampolgársággal kapcsolatos pragmatikus várakozások és emotív viszonyulások mintázatainak felvázolása volt.

A kutatás során 2014 júniusa és 2015 decembere között összesen ötvenegy félig strukturált mélyinterjút készítettem frissen honosított, külföldön élő magyarokkal (ld. 1. melléklet). Az interjúalanyokat részben előzetesen toboroztam online fórumok és közösségi oldalak, részben pedig helyi kutatási asszisztensek segítségével. Annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjak a magyarországi lakóhely nélkül honosítottak percepcióiról és az azokat meghatározó szociokulturális és egyéb változókról, az interjúk alanyait négy különböző helyszínen rekrutáltam, és az interjúkat nagyjából arányosan osztottam el a helyszínek között. A két határon túli mintám (Erdély, Vajdaság) esetében magyar anyanyelvű honosítottakat kérdeztem. Esetükben a magyar nyelv használata és általában a kisebbségi lét dilemmái a mindennapok részét képezték. Az erdélyi (többségében kolozsvári, kisebb részben székelyföldi) válaszadók jellemzően magyar nyelvű, sőt, magyarországi médiát fogyasztottak, és mindennapi életükben inkább a magyar nyelvet használták. Interjúalanyaim többsége kifejezetten tájékozott volt a magyarországi közélet kérdéseiben. A kedvezményes honosítás körüli vitákat gyakorlatilag minden válaszadó fel tudta idézni, a többség az erre vonatkozó kérdés kapcsán azonnal a 2004. decemberi népszavazással kapcsolatos emlékeit és érzelmeit idézte fel a népszavazás pontos dátumának megemlítésével. A két határon túli terep kiválasztásában fontos szempont volt, hogy Románia már az Európai Unió tagja. Míg Erdélyben a magyar állampolgárság viszonylag kevés pragmatikus előnnyel jár, a vajdasági magyarok számára a magyar útlevel lehetővé teszi a magyarországi és az európai uniós munkavállalást és

letelepedést. A határon túli magyarok mellett a köznyelvben tengeren túli diaszpórában élő frissen honosítottak a magyar állampolgársággal kapcsolatos motivációit és percepcióit is szerettem volna felmérni. Az Európai Unión kívüli, Magyarországtól földrajzi és politikai értelemben is távoli országokat kerestem, ahol jelentősebb számú frissen honosított, a magyar nyelvet mindennapi életében ritkábban használó magyar él. Kutatásomban ezért amerikai (New York, New Jersey és Massachusetts államokban élő) és izraeli magyarokat is kérdeztem. Az itt élő magyarok rendkívül sokszínűek, de az interjúalanyaim többségére jellemző volt, hogy mindennapi életükben nem, vagy csak szűk baráti körben használták a magyar nyelvet. Több olyan interjúalanyom akadt, akik gyakorlatilag nem, vagy alig beszéltek magyarul, ezért az interjút is angol nyelven folytattuk. Jellemző volt továbbá, hogy az amerikai és az izraeli magyarok egyáltalán nem, vagy csak alkalmanként, rendszertelenül követték a magyarországi médiát és általában a Magyarországgal kapcsolatos híreket. Ellentétben a határon túli magyarokkal, a tengeren túli diaszpórában élő válaszadók keveset tudtak a magyarországi közéletéről, egyebek között a kedvezményes honosítás körüli vitákról. Ez alól leginkább a tengeren túli diaszpórában élő, ám a határon túli területekről származó válaszadók voltak kivételek.

Az átlagosan 45 perces interjúk többségére személyes találkozás során került sor. Az interjúkat rendszerint az életúttal kapcsolatos általános kérdésekkel kezdtem. Arra törekedtem, hogy a beszélgetés informális legyen, és a válaszadók kizökkenjenek az interjúszituációból. Erre két okból is szükség volt. Az interjúalanyok egy része nyilvánvalóan már korábban elmondott és megkonstruált,²⁴ koherens identitásnarratívát²⁵ prezentált. Ezért a beszélgetés elején elhangzott performanszok sokkal inkább előre eltervezett, szinte színpadias, dramatizált előadáshoz,²⁶ semmint spontán válaszhoz hasonlítottak. Az ilyen megnyilatkozások minden bizonnyal a magyarsághoz való érzelmi és biográfiai kötődést voltak hivatottak

²⁴ Schechtman, Marya: *Staying Alive: Personal Identity, Practical Concerns, and the Unity of a Life*. Oxford University Press., 2014.

²⁵ Erikson, Erik H.: *Identity Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton Company, 1968. 217.

²⁶ Goffman, Erving: *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1959.

demonstrálni és igazolni.²⁷ Jó példa erre a Vajdaságból gyerekkorában Amerikába elszármazott, nyolcvanas éveiben járó U7, aki az interjú elején az egész életét a magyar állampolgárság elvesztésének és visszaszerzésének narratívájában keretezte. A kerek történet az állampolgárság elvesztését a II. világháborús etnikai erőszak és az azt követő kényszerű emigráció, illetve a magyarságtól és szülőföldtől való eltávolodás metaforájaként mutatta be, az állampolgárság újbóli megszerzését pedig a múltbeli sérelmek kompenzációjaként, sőt, a magyarsághoz való szimbolikus hazatalálásként értelmezte, hozzátéve, hogy a magyar okmányok megszerzésével életútja teljessé és befejezetté vált. Több idősebb interjúalany jelezte, hogy úgy készült a beszélgetésre, mint egy fellépésre. Bár az etikai szabályok szabta keretek között igyekeztem a lehető legkevesebb előzetes információval ellátni a megkérdezetteket, többen elmesélték, hogy az interjú előtt alaposan átgondolták, hogy mit is tudnak mondani a magyar állampolgárság kapcsán. Volt, aki azt hitte, hogy az interjúról videófelvétel is készül, és ezért elegáns ruhába öltözött. Az interjúk során azonban sikerült az előre megkomponált narratíváktól a spontán válaszok felé terelni az alanyokat. Egyebek között ennek a jele volt az, hogy az interjúalanyok a beszélgetés során olyan dilemmákra figyeltek fel, amelyekre nem tudtak egyértelmű és ellentmondásmentes választ találni. A beszélgetés természetessé válását jelezte, hogy a válaszadók a politikai korrektség normáit sértő olyan kijelentéseket tettek, amelyeket saját elmondásuk szerint sem vállaltak volna nyilvánosan. Jellemző volt beszédjük nyelvezetének változása is, és a formális etikett elhagyása. Az idő előrehaladtával és az oldottság erősödésével az interjúalanyok gyakran fogalmaztak meg sarkos véleményeket és használtak vulgáris kifejezéseket. Ahogyan a beszélgetés előrehaladt, úgy veszítették jelentőségüket az interjú készítőjével kapcsolatos előítéletek is. Az interjúalanyok egy része a kutatásban való részvételt az etnikai szolidaritás kifejezésének tekintette, és egyúttal saját a magyar nemzethez való tartozásának demonstrálására használta. Volt, aki megvendégelt, otthonába invitált, vagy kisebb városnézést tartott, mondván, ez természetes, ha egy amerikai magyarhoz egy magyarországi magyar látogatóba érkezik. Egy másik, szintén amerikai magyar válaszadó az interjú kedvéért

²⁷ Wodak, Ruth: *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Palgrave Macmillan, 2009. 10-12.

nemzeti színű karkötőt öltött, hogy ezzel is kifejezze Magyarországgal és a magyarokkal való szoros érzelmi kapcsolatát. Mások viszont kifejezetten bizalmatlanok voltak. I2, a gyerekként Kárpátaljáról Izraelbe emigrált idős férfi például az interjút egy előzetes ismerkedési beszélgetéshez kötötte, amelynek során, mint azt utólag elmondta, meggyőződhetett róla, hogy a magyarországi kutató nem antiszemita célokra akarja használni az interjút. A határon túli magyarok esetében gyakran az etnikai szolidaritás és a bizalmatlanság egyaránt tapasztalható volt. Az ambivalens attitűdök oka minden bizonnyal a határon túli magyarok magyarországi és magyarországi magyarokkal kapcsolatos ellentmondásos tapasztalata. Mint azt az interjúk elemzése során részletesebben bemutatom, az anyaországgal kapcsolatos határon túli normatív elvárások gyakran ellentétesek az egyéni tapasztalatokkal, amelyek során a határon túli magyarokat a „belmagyarok” elutasítják, sőt, idegenként azonosítják. A beszélgetés során ezeket az ambivalens érzelmek is fokozatosan eltűntek, miután az interjúalanyok azt tapasztalták, hogy a kutató tisztában van a határon túli magyarokkal kapcsolatos magyarországi sztereotípiákkal. Az interjúk kisebb része telefonos illetve Skype-beszélgetés formájában rögzítettem. Ezek az interjúk a vártnál sikeresebbek voltak. A telefonos interjúkkal kapcsolatos módszertani aggályok jelen kutatás során nem igazolódtak be. Sőt, a személyes jelenlét nélkül zajló beszélgetések zöme kifejezetten belsőséges, esetenként egyenesen vallomásos jellegű volt. A saját otthonukból válaszoló interjúalanyok könnyebben szabadultak fel a formális interjúval kapcsolatos elvárások alól. Ennek minden bizonnyal az az oka, hogy a beszélgetésre nem kellett formális fellépésként gondolniuk, és az interjúra saját lakásuk otthonos környezetében került sor. Valószínűleg fontos szerepe volt annak is, hogy a kérdező önkéntelen nem verbális kommunikációja nem befolyásolta a válaszadást.

A határon túli magyarok és az etnikai határmezsgyék

A határon túli magyarok identitásmintázataival kapcsolatban számos kutatás kimutatja, hogy a szomszédos országokban kisebbségként élő magyarok a mindennapi élet során sokszor kerülnek etnikai döntési helyzetbe.²⁸ A multinacionális környezetben gyakran a nyilvánosan használt nyelv megválasztása is tudatos mérlegelés tárgya. Interjúalanyaim közül a Szabadkán és a Kolozsváron kisebbségben élő magyarok szinte kivétel nélkül beszámoltak olyan esetekről, amikor a nyilvános nyelv megválasztása dilemmát okozott, és olyan helyzetekről is, amikor a magyar nyelv használata kellemetlenséggel járt. Mint arra egyes kutatások rámutatnak, a kisebbségi nyelv nyilvános használatának elfogadottsága összefügg a kisebbségi nyelvhasználók demográfiai arányával:²⁹ a többségi nyelv szimbolikus dominanciája ott erősebb, ahol a kisebbséghez tartozók aránya alacsonyabb (Horváth 2005). A többségi nyelv nyilvános használatával kapcsolatos elvárás az interjúalanyaim közül sokan a többségi nemzet kisebbségellenes intoleranciájaként értékelte. „Megtanultam, hogy ha elmegyek otthonról, ha a külvilággal érintkezem, ha vásárolni megyek, akkor szerbül kell beszélnem” (S11). A hallgatólagos nyelvhasználati normák jelentőségét jól szemlélteti a Székelyföldről származó, ám évtizedek óta Kolozsváron élő, saját bevallása szerint románul alig beszélő, magyarságára nagyon büszke R16 megjegyzése: „A kolozsvári sokkal toleránsabb, inkább hallgat, inkább meggondolt, inkább befogja a száját, azok [a székelyek] pedig nagy pofával kommentálnak. Például engem idegesít, amikor a Toldin megyek, és hangosan beszélgetnek ezek a

²⁸ Brubaker, Rogers: *Ethnicity Without Groups*. Harvard University Press, 2004. és Fox, Jon E., – Miller-Idriss, Cynthia: *Everyday Nationhood. Ethnicities*, 2008. 8 (4). 536–63.

²⁹ Horváth István: Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük. In: Kántor Zoltán és Eplényi Kata (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, 2012. 172–96.; Horváth István: Nyelvi dominancia, nyelv váltás és médiafogyasztás a romániai magyarok körében. In: Apró István (szerk.): *Média és identitás*. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2014. 41–54. és Kovács Zsuzsanna: Az etnikai identitás és a román nyelvhez, illetve közösséghez kapcsolódó viselkedésminták székelyudvarhelyi magyar fiatalok mindennapjainak vizsgálatában. *Magyar Kisebbség*, 2014. 71 (2). 117–32.

székelyek, egyetemisták, őket nem zavarja. Tehát ők nem tudják, hogy most itten nekünk kuss. Magyarul beszélgetnek, még engem is idegesít.” A nyelvhasználattal kapcsolatos elvárásokra természetesen nagyon különböző válaszok születnek. Az egyik lehetséges stratégia az elvárásoknak való megfelelés: „[a románokkal beszélni lehet] akármilyen nyelven, csak ne magyarul. Ha németül beszélek, angolul, akármilyen nyelv, csak ne legyen magyar. Rögtön a képe más már.” (R4) Mások kevésbé konfliktuskerülők, és akár konfrontáció árán is ragaszkodnak a magyar nyelvhasználathoz. S12 helytelenítette, hogy „előfordul, hogy két magyar is szerbül szólal meg és beszél egymáshoz nyilvános helyen – akár a boltból is kimegy, ha csak szerbül szolgálják ki”, majd elmesélte, hogy az interjút megelőző napon négy szabadkai gyógyszerért kellett felkeresnie, hogy végre találjon egyet, ahol az eladó nem kifogásolja a magyar nyelvhasználatot. Bár a nyelvhasználattal kapcsolatos elvárás nem feltétlenül okoz sérelmet, de mindenképpen emlékezteti a kisebbségben élő magyarokat az etnikai határokra: egyrészt a többségi nemzetől való különállásra, másrészt a magyar nemzethez való tartozásra. A mindennapi etnikai döntések és a nyelvi/kulturális örökség fenntartásának nehézsége egyúttal erősíti a határon túl élők körében a felfogást, miszerint ők „valódibb”, „igazabb” magyarok, mint a Magyarországon élők, akik adottnak vehetik a nemzeti nyelv használatát és a hátrányos megkülönböztetés hiányát. „A magyarok ott ők is verték a mellüket, hogy ilyen magyarok, de mondom, gyertek Romániába, és itten izéljetez, lássátok meg, hogy milyen a magyar nép, és milyen itt Romániában. Volt egy kis diskurzus. Itten lenni magyarnak, nem ottan.” (R14) „A magyarországi magyarok és a vajdasági magyarok teljesen más stílusú, mentalitású embereknek tűnnek valamiért. Szerintem ezt arra vezetem vissza, hogy a magyarországi magyaroknak mindig megvolt a saját, egyéni autoritása, és nem kellett harcolniuk semmiért.” (S2)

Mindez azonban nem jelenti, hogy a szomszédos országokban élő magyarok problémamentesen magyarként azonosulnak. A határon túli magyarok általában idealizált anyaországgéppel rendelkeznek,³⁰ és a

³⁰ Feischmidt Margit: A határ és a román stigma. In: Szarka László – Kovács Nóra (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás köréből*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 43–58.; Fox, Jon E.: From National Inclusion to Economic Exclusion: Transylvanian Hungarian Ethnic Return Migration to

határon túli területeket az egységes Kárpát-medencei magyar nemzet integráns részének tekintik. Másrészt azonban világosan érzékelik az őket a magyarországi magyaroktól elválasztó határokat – nemcsak a fizikai, hanem a szimbolikus határokat is. Mint azt számos kitűnő tanulmány kimutatta, a határon túliak gyakran tapasztalnak előítéleteket a magyarországi magyarok részéről is.³¹ Sokan arról számoltak be, hogy Magyarországon idegennek, románnak avagy szerbnek bélyegezték őket, vagy csak jó szándékkal megdicsérték őket azért, mert ilyen jól megtanulták a magyar nyelvet. „Itt az van, hogy magyar vagy, és menj oda. Ott viszont azt mondják, hogy nem vagy magyar, és visszaküldenek ide. Szóval az erdélyiek úgy valahogy nem nagyon... se ide, se oda. [...] Általános vélemény Erdélyben, hogy a magyarországiak beképzelték és lenéznek minket.” (R7) Érkeztek pejoratív értelmű megjegyzések, hogy ’jöttek a románok’, vagy még ennél durvábbak is. Tehát konkrétan volt úgy, hogy lerománoztak, lerománcigányoztak, ilyen is volt. Tehát volt ilyen, nem csak ott, egy másik labdarúgó torna esetében, Tata esetében is. Emlékszem pontosan, a győriek edzője mondta azt, hogy ’na, megjötttek a bűdös románok’, meg satöbbi.” (R11) „Én római katolikus vagyok, a pap bácsi, ahova járok, tényleg székelyföldi, alig beszél románul, szegény semmit nem tud effektíve, és kiment Magyarországra, és azt mondják neki, hogy oláh, meg lerománozták.” (R15) „Nem kellünk ide se, oda se. Már meg vagyunk szokva ezzel.” (R4)

Hungary. In: *Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspective*. Stanford University Press, 2009. 186–207. és Bárdi Nándor: Different Images of the Future of the Hungarian Communities in Neighbouring Countries, 1989–2012. *European Review*, 2013. 21 (04). 530–52.

³¹Feischmidt Margit: A határ és a román stigma. In: Szarka László – Kovács Nóra (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás köréből*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 43–58.; Bakó Boglárka: Igazolt identitás – a magyar igazolvány Baróton. *Kisebbségkutatás*, 2005. 14 (4). 468–80.; Veres Valér: Az erdélyi magyarok nemzeti kisebbségi identitásának alakulása a Kárpát Panel tükrében. In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.) *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Editura ISPMN, 2012. 15–78. és Fox, Jon E.: Vándorló nemzet(i)-identitások. Erdélyi vendégmunkások Magyarországon.” In: Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2005. 7–32.

A magyar nemzethez való tartozást megtagadó magatartás a határon túliakban negatív érzelmekeket kelt a magyarországi magyarokkal szemben, és erősíti a sehova – sem a honos ország többségi nemzetéhez, sem az anyaországi magyarokhoz – sem tartozás köztes érzését. A határon túli magyarok jellemzően magukhoz közelebbinek érzik a más határon túli magyarokat, mint a magyarországiakat.³² (R16) kifejtette, hogy „legjobban mi erdélyiek a felvidéki magyarokkal értjük meg magunkat, nem az anyaországgal. És a felvidéki magyar is sokkal szívesebben jön Erdélybe, mint Magyarországra, mert itt azt a hangulatot kapja, ami neki ismerős, vagy amire vágyik. Magyarországon nem kapja mondjuk meg azt”. Ahogyan arra a Kárpát Panel fentebb idézett kutatásai rámutattak, az egységes magyar nemzethez tartozónak tekintik magukat, tisztában vannak, sőt büszkéek a regionális, hangsúlyozottan határon túli magyar identitásukra. Sokan nem is tudják Magyarországon elképzelni az életüket. S5, aki nagyon fontosnak tartotta a magyar identitás megőrzését, úgy vélte, hogy „én nem is fogom tekinteni soha, soha édesanyámnak Magyarországot”. Hasonlóan nyilatkozott S6 is, aki szerint a vajdasági magyarokat „végvári mentalitás” jellemzi, és hozzátette, hogy nem is akar Magyarországra menni, hiszen ő Vajdasághoz tartozik, és az itteni magyar kisebbség érdekeit szeretné előmozdítani. Az esetleges határmódosítás lehetőségéről morfondírozó S5 így vélekedett: „Adják vissza Erdélyt. De nem t’om, én oda nem mennék. Szóval Magyarba biztos nem költöznék, még akkor se. Itt jó lennék, ha Magyarország lenne itt.” Az ilyen és hasonló megnyilatkozások összhangban vannak a Kárpát Panel felméréseivel, amelyek megállapítják, hogy az erdélyi és a vajdasági magyarok a magyarországi magyarokról hasonlóan negatív véleménnyel vannak, mint a helyi román illetve szerb többségről³³

³² Veres, 2012.

³³ Veres Valér: The Minority Identity and the Idea of the ‘Unity’ of the Nation: The Case of Hungarian Minorities from Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine. *Identities*, 2015. 22 (1). 88–108. 101.; Veres Valér: National Attitudes of Ethnic Hungarians From Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine: A Comparative Perspective. *Studia Urb Sociologia*, 2013. LVIII (1). 87–112. és Papp Z. Attila: Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben - a fókuszcsoportos beszélgetések alapján.” In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Editura ISPMN, 2012. 79–116.

A magyar állampolgárság és az etnikai határok Erdélyben és a Vajdaságban

Az állampolgársággal járó pragmatikus, haszonelvű megfontolások mellett (Pogonyi 2017a, 5. fejezet) az erdélyi és a vajdasági válaszadók többsége elsősorban szimbolikus jelentőségűnek tartotta a magyar állampolgárság felvételét. Többen demonstratív módon elutasították, hogy valamilyen egyéni haszonszerzési ok motiválta őket. A magyar állampolgárság „erkölcsileg a legfontosabb [...] nem azért vettük, hogy mehecsünk, vagy ne mehecsünk, hanem egyszerűen azért, hogy legyen” – mesélte S9. Mások is hasonlóan nyilatkoztak: „Nincs gyakorlati haszna.” (S11); „Nem is azért kértem, hogy legyen valami hasznom belőle. [...] Akkor lett volna előnye, mikor a románoknak még vízumkényszerük volt, akkor lett volna ebből a szempontból előnye, hogy magyar személyivel, állampolgársággal, útlevelemmel mehetek volna könnyen. Most már ez nem érdekes, a románnal elmehetek Angliába is.” (R7) A haszonszerzési motivációk határozott elutasítását minden bizonnyal a határon túli magyarok magyarországi támogatásával kapcsolatos jóléti sovíniszta diskurzusok³⁴ motiválták.

A magyar állampolgárság szimbolikus jelentőségét a 2004-es népszavazás fényében érthetjük meg. A magyar állampolgársággal kapcsolatos általános kérdésre a legtöbben spontán módon a népszavazásról kezdtek beszélni. A határon túli állampolgárság bevezetését indítványozó 2004-es magyarországi népszavazás érvénytelenségét, illetve a népszavazás körüli politikai vitát az erdélyi és a vajdasági interjúalanyok zöme traumatikus eseményként idézte fel. Számos válaszadó pontosan és részletesen leírta a népszavazás utáni érzéseit, sőt azt is fel tudta idézni, hol, milyen társaságban tartózkodott a népszavazás eredményeinek megismerésekor. Sokan arról számoltak be, hogy sokkolta őket a döntés, és nem értették, miért taszítják el őket maguktól a magyarországi magyarok. A legtöbb határon túli válaszadó egyéni és kollektív dühöt érzett. „Hatalmas felháborodást keltett Székelyföldön, s a szüleim körében s az

³⁴ Kiss Tamás: *Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköz. Magyar Kisebbség*, 2013. 48. 7–95.

ismerőseim körében is, amikor először visszautasították Székelyföldnek s a többi magyar régióknak az állampolgárságra vonatkozó kérelmét. Mindenkinek nagyon-nagyon rosszul esett.” (R2); „Hát ez egy undorító történet volt.” (S4); „Nagyon fájoan érintett [...] de nem csak engem, hanem körülöttem mindenkit.” (S5); „Nagyon dühösen követtük a dolgokat, és nagyon haragudtunk.” (S8); „Tragédiának vettük.” (S9); „Egyfajta arcul köpésként éreztem.” (R11). A válaszadók közül többen a trianoni békeszerződéshez hasonlították a 2004-es népszavazást: „Hát az teljes trianoni letargia volt. [...] A trianoni trauma azt gondolom, hogy megismétlődött. [...] Sajnos mai napig életem egyik gyásznapijának tartom.” (S6)

Bár voltak, akik elsősorban a Gyurcsány-kormány politikáját okolták („Mindenkinek azt mondta, hogy az jár nekünk. Gyurcsány Ferenc volt az egyetlen, aki azt mondta, hogy nem jár.” (S12); „Úgy rögzült meg bennem, hogy az MSZP volt az, aki ezt ellenezte, szintén a 2004. december 5-i, az akkori Gyurcsány-kormányból kifolyólag is ők voltak azok, akik ezt inkább ellenezték.” (R11)), a népszavazás kudarcát szinte mindnyájan általánosabb keretben értelmezték, és a magyar nemzetből való szimbolikus kirekesztésként értékelték. „Azért ellenezték, mert az erdélyieknek azt mondják, hogy oláhok.” (R1); „Úgy éreztük, mint hogyha nem éreznének minket magukénak.” (R2); „Magyarországon leszavazták, hogy ne menjek oda se, ne legyek magyar állampolgár se. És akkor egy kicsit azt mondja az ember, hát akkor hova tartozok? Mert itt azt mondják, hogy menjek le Magyarba, ők meg azt mondják, hogy ne menjek oda, hanem maradjak itt.” (R7) Az egyik válaszadó egyenesen rasszizmussal vádolta a magyarországi magyarokat: „Ha a magyarországi magyarok elnyomják az igazi magyar nemzetet más országból, akkor kérlek szépen a világ összes nemzetei, nem is tudom, nem akarok durva szavakat használni, én nem szeretek, nem ítélezhetek valaki felett. De igazán nem látom helyesnek, hogy valaki ilyen fajgyűlölő legyen. Mert tulajdonképpen ez egy fajgyűlölet” (R21).

A népszavazás kudarc a határon túliakban megerősítette a magyarországi magyaroktól való elkülönülés érzését, a „belmagyarokkal” szembeni negatív attitűdöket és a sehová sem tartozás köztes érzését. „Hideg zuhanyként hatott az emberre, hogy na hát most már éppen nem is kellünk, mert hát mi a vagyunk a nem tudom én mekkora nagy ellenség, mert előzőnöljük az országot meg hasonló, ugye, amivel riogatta bizonyos egyén.” (S9); „Az

tulajdonképpen itt egy mérföldkő volt Erdély-szerte, én úgy érzem, hogy az kiváltott egy valamilyen szintű ellenreakciót a magyarországi magyarokkal szemben.” (R11). Akadtak, akik a magyar nemzetből való szimbolikus kitagadásként értelmezett döntésre a magyarországi magyarokkal, illetve a magyar állammal szembeni szakítással akartak válaszolni: „Én nagyon komolyan gondolkoztam azon, hogy én is nyilvánosan fölgyújtom a magyar igazolványt, és az igazolványt fölgyújtó emberek közé sorakozom.” (S6). Akadt, aki a sérelem hatására megfogadta, hogy ezek után már akkor sem akar magyar állampolgárságot, ha egyszer mégis lehetségessé válna a megszerzése. „Bennem volt egy bizonyos sértődés ugye, én akkor azt mondtam, mikor megtörtént 2004, hogy soha többé. Én szívemben magyar vagyok, nemzeti érzelmű. Soha többé nem fogok papírért, dokumentumért sorba állni.” (S5)

A 2010-es állampolgársági törvényt sokan úgy értelmezték, hogy az anyaország jóvát teszi a 2004-es elbukott népszavazás során keletkezett szimbolikus károkat. A kedvezményes honosítás lehetőségének törvénybe iktatása azt az üzenetet küldte, hogy Magyarország a nemzet részeként ismeri el a határon túliakat. Egyesek egyenesen katartikus élményekről számoltak be. „A Gyurcsány-kormány ideje alatt kezdődött, és akkor a kormány részéről jövő elutasítás azért nagyon rosszul esett. Igen, viszont lehet, hogy éppen amiatt volt nagyobb élmény, hogy mégis elfogadtak az Orbán-kormány alatt.” (R9) Ahogyan a 2004-es népszavazást a nemzetből való kirekesztésként élték meg, úgy a 2010-es állampolgársági törvényt a nemzet egyenlő és teljes tagjaként történő szimbolikus elismerésnek tekintették. Voltak, akik reményüket fejezték ki, hogy az állampolgársági törvény segíthet a magyarországiak és a határon túliak közötti szimbolikus határok lebontásában, vagy legalábbis a távolság csökkentésében. „Most már egyetemes magyarság van. Érti, tehát nincsen külhoni meg ottani, hanem csak egy van.” (S1); „Sokat jelent számunkra maga a tény, hogy megerősítette bennünk, hogy igenis, részükről elfogadtak minket.” (R9) „Jó érzés, meg minden. Része lehetek úgymond a magyaroknak, a hivatalos magyaroknak.” (R8)

Miközben a határon túli válaszadók döntő többsége az állampolgárság megszerzését a magyar nemzethez való tartozás szimbolikus elismerésének tekintette, egyetlen válaszadóm sem gondolta, hogy a formális állampolgárság a nemzeti identitás

megélésének fontos eleme. Mint arra a Kárpát Panel felmérései rámutatnak, a határon túli magyarok elsősorban a magyar nyelvet és a kultúrát tekintik a nemzethez való tartozás legfontosabb pillérének, az állampolgárságot sokkal kevésbé (Kiss and Barna, n.d.). Interjúalanyaim hasonlóan vélekedtek a kérdésről: „Nekem nem szükséges feltétlenül egy hivatalos okmány ahhoz, hogy magyarnak érezzem magam. Ezt mindig fontosnak tartottam leszögezni. De hogyha már van ez, akkor igenis éltem vele, mert úgy érzem, hogy ez is erősíti a magyarságtudatomat, ezáltal egy hivatalos kifejezést nyer.” (R11); „Hát mondjuk az a papír nem mondhatom, hogy... azelőtt is megvolt bennünk persze a hovatarozás érzése, de maga az a tény, hogy Magyarország részéről tényleg elfogadtak, és úgy éreztük, hogy akkor közelebb kerültünk az anyaországhoz.” (R9) Olyan interjúalany is akadt, aki tisztában volt és explicitté tette az identitás megélése és a formális, intézményesített állampolgárság összefüggésének ambivalenciáját: „Hogyha azért van egy írott formája valaminek, akkor teljesen más. Tényleg, számunkra nagyon sokat jelent ez a papír. [...] Ezek ilyen ambivalens érzések egy kicsit, mert talán egy kicsit bürokratikus hangzik az, hogy az a darab papír, viszont mégiscsak ez a darab papír által érezzük azt, hogy részesei vagyunk a nagy magyar nemzetnek és a magyar kultúrának.” (R2) Volt, akinek a szemében az útlevel elsősorban nem az utazást lehetővé tevő praktikus dokumentum volt, hanem a nemzethez való tartozás és identitás hivatalos és megkérdőjelezhetetlen bizonyítéka: „Hát én beképzelt vagyok, az biztos, hogy nekem van magyar útlevelem, magyar papírom. Azt jelenti, hogy én tartozom valahová.” (R4) Az állampolgárság és a nemzethez való tartozás viszonya csak első ránézésre tűnik ellentmondásosnak. A fenti idézetek alaposabb elemzéséből kitűnik, hogy az érintettek szubjektív nemzeti azonosság-tudata nem függ a formális állampolgárságtól, viszont – különösen a 2004-es népszavazás után – az állampolgárságot a magyarországi magyarok általi nemzettagság elismerésének tekintették. A kutatásban résztvevő válaszadók azon reményüknek adtak hangot, hogy az állampolgárság megszerzése után a magyarországi magyarok nem vonhatják kétségbe a határon túliak a magyar nemzethez való tartozását.

A magyar állampolgárság és az útlevel a magyar nemzethez való tartozás érzésének erősítése, illetve a magyarországi és a határon túli magyarok közötti szimbolikus határok eltörlése mellett a határon túli

kisebbségek és a többségi nemzet közötti szimbolikus határ megerősítésének az eszköze is. A magyar kormány egyik deklarált célja az állampolgárság kiterjesztésével a határon túli magyar kisebbségek asszimilációjának meggátolása (Pogonyi 2017a, 86, 99). Ennek a törekvésnek a sikere legalábbis kérdéses, hiszen a magyar útleveél megkönnyíti a határon túli magyarok áttelepülését Magyarországra vagy akár az Európai Unió belüli migrációt is. Az interjúk során annyi mindenesetre kiderült, hogy a határon túli magyarok státuszszimbólumként is tekintenek a magyar állampolgárságra és az útleveélre. A magyar állampolgárság egyszerre szimbolikus és instrumentális jelentőségű „etnikai tőke” (Kim 2018), hiszen lehetővé teszi a közvetlen pragmatikus értékkel nem járó magyar nemzethez való tartozás státuszelőnyökre történő konvertálását. A magyar állampolgárság megszerzése után a határon túli magyarok már nem kizárólag „hazátlan” nemzeti kisebbségek, hanem egy szomszédos állam teljes jogú tagjai. A magyar állampolgárság értékét minden bizonnyal növeli, hogy Magyarország a globális fejlettségi hierarchiában elfoglalt pozíció tekintetében megelőzi Romániát (Melegh et al. 2016; Kiss 2017) és Szerbiát egyaránt. „Ilyesmit el se tudunk képzelni [...], hogy megérjük aztat, hogy mondhatjuk a románnak, hogy 'én magyar is vagyok'.” (R1) A leginkább plasztikusan R10 vázolta föl a kisebbségi státusz emelésére vonatkozó reményeit: „Na, bozgor, csúnya jelző a magyar nemzetnek. Tulajdonképpen azt jelenti, hogy ember ország nélkül, befogadott valami más idegen országba. [...] És akkor igen is, itt a lehetőség, na barátom, most már megvan a magyar állampolgárság, te meg csak román vagy. Én vagyok román állampolgár is, ha nekem tetszik, én tudok itt élni, és tudok akárhol a világ különböző más részében élni. Viszont te nem tudsz élni a külön más részében, mert csak itt tudsz élni, de itt se jó. De itt se jó. És akkor igazán mostan úgy el vannak csendesedve.” Több vajdasági válaszadó kifejezte reményét, hogy akár a magyarokkal szembeni előítéletek is csökkenhetnek, hiszen sok magyar felmenővel rendelkező szerb is elkezdett magyarul tanulni a magyar állampolgárság megszerzése érdekében.

Az állampolgárság és az útlevel segítségével történő „identitás-menedzsment”³⁵ eszköze nemcsak a magyarországi magyarokkal és a helyi többséggel szemben használható. A vajdasági választók esetében a magyar útlevel nyilvánvaló pragmatikus előnyökkel jár, hiszen lehetővé teszi az EU-n belüli munkavállalást. Nem meglepő, hogy a jelen kutatást kiegészítő online felmérés szerint a frissen honosított szerbiai magyarok közel 70 százaléka igényelt magyar útlevelet.³⁶ Az erdélyi magyarok számára a magyar útlevel nem biztosít ilyen plusz előnyöket a honos állampolgársághoz képest. Felmérésemben azonban ennek minden második erdélyi honosított igényelt magyar útlevelet.³⁷ Az erdélyi interjúk során sokan fejezték ki abbéli reményüket, hogy külföldi utazás avagy munkavállalás esetén előnyös hivatalosan is „magyarként” prezentálni magukat. A kutatásban részt vevő erdélyi választók körében gyakori volt a nézet, miszerint Nyugat-Európában szívesebben látják és alkalmazzák a magyarokat, mint a meglehetősen rossz megítélésű románokat vagy a szerbeket. A magyar állampolgárság, mindenekelőtt a magyar név és az útlevel segítségével a határon túli magyarok megpróbálják magukat kivonni a románokkal és a szerbekkel kapcsolatos előítéletek és az őket sújtó diszkrimináció alól: „Jobban megnyílnak a határok a magyar útlevel segítségével, mint a románnal. Másképp is néznek ránk. Igen, másképp néznek ránk. Főleg Európa-szerte, Amerikában és máshol [...] egy kicsit ellenérzéssel viselkednek a szomszéd országok is, Európa többi országai a román állampolgárokkal kapcsolatosan bizonyos okok miatt. [...] Hát, lopás, meg ilyenek. Szóval általában román nemzetiségűnek vallja magát külföldön az, akit különböző bűncselekményeken kapnak, és ezért úgy elterjedt a híre ennek az egésznek. Aki magyar útlevéllel utazik, arra nem néznek olyan gyanúsán.” (R2); „[Ha magyar útlevéllel utazol,] akkor magyarnak vesznek. Én szerintem azért Magyarországnak valahogy egy kicsit nagyobb a tekintélye, mint Romániának. Sajnos Romániából a vendégmunkások, akik kimentek, eléggé lejárátták az országot.” (R12); „Angliában például nagyon nézik, hogy magyar

³⁵ Pogonyi Szabolcs: The Passport as Means of Identity Management: Making and Unmaking Ethnic Boundaries through Citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2018.

³⁶ Pogonyi Szabolcs: *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*. Palgrave Macmillan, 2017a. 172.

³⁷ Pogonyi, 2017a. 172.

állampolgársága van, és a magyar útlevelet azt nagyon nézik. A románok nagyon lopnak. Tehát úgy vannak elkönyvelve, mint valami cigányok, lopnak, és mást sem csinálnak, csak kimennek külföldre, és akkor lopnak. És ez tény és való.” (R15).

Állampolgárság és szimbolikus diaszpóra identitás

Ellentétben a Kárpát-medencei határon túli magyarokkal, a „nyugati” diaszpórában élők számára a magyar származás nem stigmatizált. Az amerikai és az izraeli interjúalanyaim számára a magyar identitás jellemzően szimbolikus etnicitás.³⁸ A magyar kultúra és nyelv nem a mindennapi életben legfeljebb a magánszférában jelenik meg. Ahogyan arra fentebb utaltam, a kutatásban résztvevő izraeli és az amerikai frissen honosított magyarok többsége nem követi a magyar politikát és a közéletet, sokan pedig a magyar nyelvet sem beszélték. A Magyarországgal kapcsolatos elképzeléseik általában nosztalgikusak voltak, és kevésbé alapultak személyes tapasztalaton. Ahogyan azt korábbi kutatások kimutatták (Bába 2015; Papp 2008, 432–62; Bartha 2002), a harmadik generációs magyar kivándorlók már jellemzően teljességgel integrálódnak a befogadó ország társadalmába és kultúrájába, a magyar nyelvvel és hagyományokkal csak alkalmanként, nagyobb családi ünnepeken és magyar kulturális eseményeken találkozhatnak. Interjúalanyaim magyar származásukat kifejezetten pozitív módon élték meg: egyetlen izraeli és amerikai magyar válaszadó sem számolt be a magyar származás nyilvános vállalásával kapcsolatos negatív tapasztalatról. Interjúalanyaim elmondása szerint a magyar származást környezetük érdekes, esetenként egzotikus adottságnak tekinti. A Magyarországgal kapcsolatos attitűdöket és a szimbolikus enticitást jól példázza U10 metaforája. A hatvanas éveiben járó U10 apja fiatalon emigrált Kassáról Amerikába. U10 magyarul egyáltalán nem beszélt, Magyarországról és a magyar kultúráról leginkább édesapja visszaemlékezésein keresztül hallott. Életében alig tucatszor járt Magyarországon rövid nyaralások alkalmából. U10 szemében Magyarország az apa nosztalgikus és minden bizonnyal erősen idealizált elbeszélései alapján jelent meg: „Számomra Magyarország

³⁸ Gans, Herbert J.: Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 1979. 2 (1). 1–20.

egy kicsit olyan, mint Narnia. Más időzónában van, sőt, mintha máshogyan múlna ott az idő. Az emberek is mások, és az egész nagyon, nagyon szép és barátságos.” Több amerikai magyar válaszadóhoz hasonlóan U10 is tervezte, hogy egyszer majd, idős korában, nyugdíjasként „hazaköltözik” Magyarországra. Ám csakúgy, mint a hasonló vágyakról beszámoló interjúalanyok, U10 sem rendelkezett semmilyen konkrét tervvel a meglehetősen eszkéipista elképzelés megvalósítására vagy pontos időpontjára vonatkozóan.

Hasonlóan a határon túli magyarokhoz, a diaszpórában élők számára is fontos szimbolikus jelentőséggel bír a magyar állampolgárság. Jól példázza ezt I6 esete, aki felmenői révén már rendelkezett osztrák állampolgársággal, így a magyar okmányok beszerzése semmilyen gyakorlati haszonnal nem járt számára. A magyar állampolgárságért azért folyamodott, hogy ezzel magyar nagyapja emléke előtt tisztelegjen. Hasonló okokról számolt be az Erdélyből a visszacsatolás alatti években gyerekként Izraelbe költöző I8 is, aki 2010, vagyis a magyar kedvezménytörvény elfogadása előtt már folyamodott román állampolgárságért. Amikor azonban lehetővé vált számára, hogy magyar állampolgárságot és útlevelet kapjon, úgy döntött, hogy a bonyolult és hosszadalmas procedúra során igényelt román állampolgárságot mégsem veszi fel (holott úgy tudta, hogy a lemondás esetén még kisebb pénzbüntetést is fizetnie kell), és inkább belevág a magyar honosításba: „Ahogy megkaptuk a [román állam]polgárságot, mondjuk egy, vagy két hónappal azelőtt volt, hogy azt mondták nekem, hogy jöjjenek dátumra, hogy majd meg fogom kapni, és akkor kijött a törvény Magyarországról. Együtt csináltam mindent a testvéremmel, és azt mondtam neki: 'akkor minek kell nekünk a román polgárság?' De azt mondták nekünk, hogy ha megkértük, pénzbe kerül, hogyha lemondok róla, és sohase többet nem tudom kapni. De már nem kértem útlevelet, mondtam, hogy nem kell útlevél. És akkor kijött a törvény Magyarországról, akkor mindent megkezdtünk megint, megkaptuk, mondjuk majdnem egy évig tartott. [...] És gondoltuk, hogy onnan származtunk, akkor mi oda tartozunk is. Izraelbe is és más helyre is, és gondoltuk, hogy nekünk van história ottan.” Hasonló helyzetben volt a szintén erdélyi I10, aki a magyar állampolgárságot annak ellenére előnyben részesítette a románnal szemben, hogy Magyarország Hitler szövetségese volt, és ráadásul a román állampolgárság előnyösebb is lett volna számára, hiszen (a sem

magyarul, sem románul nem beszélő) gyermekei és unokái számára is átörökíthető: „A magyarok közelebb voltak Hitlerhez, [de] én sokkal közelebbre tartom magamat a magyar kultúrához, mint a románokhoz. Én otthon magyarul beszéltem, én is és az egész család, csak magyarul beszéltünk. Az én családom magyar kultúrájú, a szüleim is a magyar kultúrához tartoztak. Én sokkal közelebbre tartom magamat a magyar néphez, mint a román néphez, azzal együtt, hogy mi volt.”

A „határon túli diaszpóra”, vagyis a Kárpát-medence határon túli területeiről Amerikába és Izraelbe elszármazott magyarok és leszármazottaik esetében is jellemző volt, hogy az állampolgárságot a magyar nemzethez való tartozás formális elismerésének tekintették. Hasonlóan a határon túli magyarokhoz, a „határon túli diaszpóra” tagjai között is volt, aki a magyarországi magyar kivándorlók tudatlanságáról, előítéletességéről, sőt kirekesztő megnyilvánulásairól számolt be: arra panaszkodott, hogy a Magyarországról származó magyarok nem tekintik teljes jogú magyarnak a határon túlról elszármazott amerikai magyarokat. „Azt mondják [ránk], hogy románok. Még itt is, persze, sőt” – mesélte az Erdélyből kivándorolt U5. „Olyan érdekes volt, hogy nem fogadtak be bennünket [az Amerikában élő, Magyarországról kivándorolt magyarok]. Ez is megtörtént velem, itt nem szabad valami csúnyát mondani, mert biztos ott van egy másik magyar. És akkor kérdezi, ’ó, maga magyar?’ – igen, nyújtsuk a kezünket, ’honnan jött?’ mondom én délvidéki vagyok, és visszarántja a kezét. Ez túszerűs volt” – mesélte a Vajdaságban született U7. Esetükben minden bizonnyal a személyes tapasztalat és a határon túliakkal kapcsolatos magyarországi előítéletek együttesen magyarazzák a reményt, hogy az állampolgárság megszerzése lebonthatja a különböző területekről származó magyarok közötti határokat. „Belül mindig magyaroknak éreztük magunkat, és ez szerintem egy olyan fontos forma, egy formalitás valóban, hogy papíron is azok legyünk. Tehát ez fontos, hogy mindig magyarok voltunk, de most elismerték, mindenki elismeri, hogy tényleg azok vagytok, és van egy papír, amivel bemutatjuk, azok vagyunk” – mondta az erdélyi származású U2. A szintén Erdélyből Amerikába kitelepült U11 is hasonlóan vélekedett: „Ide tartozom, [...] ezért kellett felvennem az állampolgárságot. Éreznem kellett, hogy az állam hivatalosan is elismer. [...] Most majd nem kell bizonygatnom, hogy ide tartozok.” „Jó, jó, magyar származású [vagyok], hanem az egy igazi papír” – mondta a második

generációs amerikai-magyar U1. „Olyan büszke voltam! Együtt mentünk, és akkor az én testvéremnek és nekem volt magyar útlevelem, és mi átmentünk, és még nem is pecsételték le. És akkor kérdeztük, miért nem pecsételi le, azt mondta: 'Hát hazajöttek!' Így mondta, hazajöttek. Akkor nem. A feleség meg még igen, jó, az még egy percet tartott, mert akkor más sorba kellett álljon. És hát hazajöttünk! De úgy éreztük magunkat. És akkor nagyon szép volt” – mesélte a kisgyerekként Izraelbe költöző I8, aki Magyarországon sosem élt.

Azok is hasonlóan vélekedtek, akik (vagy akiknek a felmenői) a jelenlegi Magyarország területéről vándoroltak ki³⁹. „Megkaptuk a magyar állampolgárságot, megvan a magyar útlevelem, ami egy nagyon jó érzés, mert úgy érzed, hogy ismét elfogadnak Magyarországon úgy, mint egy magyart. Mert hiába, én azt hiszem sokszor, hogy mi itt nagyobb magyarok vagyunk, mint az otthoniak, és jó érzés, na. Jó érzés.” (U9) Az etnikai értelemben nem magyar kedvezményezettek is így vélekedtek. Interjúalanyaim közül ketten a 2010-ben elfogadott kedvezményes honosítási szabályok alapján magyar állampolgárral való házastársi kapcsolatuk és közös gyerekeik folytán kaptak állampolgárságot. Mindkét érintett az Egyesült Államokban élt magyar férjével. Érdekes módon mindkét család esetében a nem magyar származású szülő tartotta fontosnak, hogy az Amerikában felnövő közös gyerekek magyarul is tanuljanak. Számukra a magyar okmányok megszerzése a magyar kultúra és nyelv elsajátításának, vagyis a magyarrá válásnak bizonyítéka volt. „Felmentünk a Budai Várba a Halászbástyára. És akkor jó, belépődíj van. Mondom micsoda? Hát igen, turistának van belépődíj. Én magyarul beszéltem, de hallották, hogy nem vagyok magyar. Legközelebb kiviszem az útlevelemet, 'mi van'?” – magyarázta U6,

³⁹ Az amerikai és az izraeli válaszadók között voltak, akik nyilvánvalóan nem a 2010-ben bevezetett kedvezménytörvénynek köszönhetően kaphattak magyar állampolgárságot. Az érintett interjúalanyok között akadtak a rendszerváltás előtti kivándorlók, akik a kettős állampolgárság magyarországi tilalma miatt amerikai vagy izraeli honosításukkor elveszítették magyar állampolgárságukat. Voltak olyan másod- és harmadgenerációs diaszpórában élő válaszadók is, akiket magyar állampolgár szüleik nem regisztráltak állampolgárként. Mivel egyetlen érintett sem volt tisztában vele, hogy nem a 2010-ben bevezetett kedvezményes honosítás, hanem megállapító eljárás keretében kaptak magyar állampolgárságot, a jogtechnikai részleteknek nincsen jelentősége a kutatás szempontjából.

aki több évet élt Magyarországon, és kitűnően beszélt magyarul. A szíriai származású, több évig Magyarországon élő U4 azzal indokolta a honosítást, hogy „ha már magyarnak érzem magam, akkor papírom is legyen róla”. Sőt, még a magyarul egyáltalán nem beszélő U10 is így vélekedett: „Levezethetek Egerbe vagy a Balatonra, és közben érezhetem, hogy az ország része vagyok. Ha megállít a rendőr gyorsajtásért vagy azért, mert nem ég a hátsó lámpa, akkor nem idegenként fog velem bánni.”

Meglehető módon az amerikai és az izraeli magyarok szemében is fontos státuszszimbólumnak számított a magyar útlevél. Ellentétben azonban a határon túli magyarokkal, az ő esetükben a magyar papírok az európai származás és gyökerek bizonyítékai voltak. Az európai állampolgársággal járó előnyök (munkavállalás, ingyenes oktatás) mellett minden útlevelet is kiváló válaszdó megemlítette, hogy a magyar útlevél lehetővé teszi, hogy a repülőtereken az európai állampolgárok sorába álljon. Az amerikai interjúalanyok elbeszéléséből kiderült, hogy az európai származás az amerikaiak szemében magas presztízzsel bír. Az izraeli válaszdók közül is többen remélték, hogy a magyar származás és a magyar papírok magasabb státuszt biztosíthatnak számukra Izraelben és külföldön egyaránt. „Amikor megyek külföldre, és találkozom emberekkel – nem ismerősökkel – és kérdezik tőlem, honnan jövök. [...] És mondom, születtem Magyarországon. És itt is, Izraelben. Vannak, hogy mondjam, viselkedések. Amit nem szeretek. Például kiabálnak, nagyon lármásak. Mondjuk, ahogy engemet felneveltek, ülnek az asztalhoz, és késsel szokták felválni a húst. Nem nyúlnak az ételhez, van arra kés, és kanál. És ezt nem nagyon szokták. Amikor van az independence day, amit csinálnak az izraeliek, kimennek a nem tudom, hova, parkokba, és csinálnak barbecue-t. Ez az izraeli dolog, hogy együtt vannak, és akkor van láрма, muzika, és együtt ülnek, itt vannak, ott vannak. Egyszer se életemben nem csináltam ezt a dolgot. Hogyha akarunk, akkor csinálunk otthon egy szép ebédet, valami különlegeset, de hogy üljek... nálunk ezt nem szokták” – mesélte I8. Több izraeli magyar vélekedett úgy, hogy a magyar útlevél külföldön különösen hasznos számára. A magyar útlevél megóvhat az antiszemita és az Izrael-ellenes inzultusoktól. „Az egész világon mindenki gyűlöl miket [...] Jobb európai útlevéllel utazni. Nagyobb biztonságban érzi magát az ember” – állította I4, kiemelve, hogy a magyar útlevél különösen értékes, mert abban semmi nem utal

tulajdonosa izraeli lakhelyére. Szemben például az I4 férje által használt lengyel útlevélre, amelybe a kiadás helye alapján azonosítható az izraeli illetőség.

Összegzés

Az állampolgársággal kapcsolatos, alulról építkező kutatások zöme az állampolgárságot és az útlevelet „kényelmi eszköznek” (Ong 1999) tekinti. Kétségtelen, hogy a fejlett országok által kibocsátott útlevelek gyakran rendkívüli gazdasági előnyhöz juttathatják birtokosát. Aligha vitatható, hogy a fejlett országok állampolgárságának megszerzése sokak számára elsősorban azért fontos, mert biztosítja az alapvető javakhoz való hozzáférést és az alapvető jogok gyakorlásának lehetőségét. A jelen tanulmányban csak futólag említett kutatásomban magam is arra jutottam,⁴⁰ hogy a magyar állampolgárság fontos pragmatikus előnyöket biztosít a határon túli magyarok számára. Az Európai Unión kívül élők számára elérhetővé teszi az európai munkaerőpiacot és a jóléti állapotot. Ez nemcsak a szegényebb országokban élő magyarok számára fontos, hanem a gazdag és fejlett tengeren túli diaszpóra tagjainak számára is. A kutatásomban résztvevő izraeli és amerikai válaszadók, különösen a gyerekes szülők döntő többsége fontosnak tartotta az európai munkavállalás lehetőségét és az európai ingyenes illetve olcsó felsőoktatáshoz való hozzájutás lehetőségét. Kutatásom arra is rávilágít, hogy a magyar útlevél instrumentális haszna és a szomszédos országokban leadott honosítási kérelmek aránya csakúgy, mint az útlevélkérelmek aránya korrelációban áll.⁴¹ Sőt, arra is rámutattam, hogy a magyar állampolgársággal kapcsolatos instrumentális megfontolások a fiatalok körében erősebbek, mint az idősebb honosítottak esetén.⁴² Mindebből azonban mégsem következik, hogy a határon túli állampolgárság kizárólag instrumentális megfontolások miatt fontos a 2011 óta honosítottak számára. A formális állampolgárság a Kárpát-medencei és a tengeren túli diaszpórában élők számára egyszerre szolgálja a szimbolikus, etnikai határtalanítást és a határképzést. A kedvezményesen

⁴⁰ Pogonyi, 2017a.

⁴¹ Pogonyi, 2017a. 170.

⁴² Pogonyi, 2017a. 176.

honosítottak zöme a magyar állampolgárság megszerzésétől a „belmagyarok” és a határon túli magyarok közti szimbolikus határok lebontását, vagy legalábbis a szimbolikus távolság csökkentését reméli. Az intraetnikus határtalanítás mellett a magyar állampolgárság a többségi nemzettel szembeni határképzés eszköze is: segít abban, hogy a határon túli magyarok megerősítsék a már létező interetnikus határvonalakat, így a magyar állampolgárság státuszszimbólumként is funkcionál. A határárpítés a megkérdozett Kárpát-medencei magyarok szerint lehetőséget teremt a honos államuk többségi nemzetével kapcsolatos előítéletek kikerülésére, míg a tengeren túli diaszpórákban élők számára az európai származás státuszát biztosítja, illetve az antiszemita és Izrael-ellenes előítéletek megkerülésének eszköze.

A fentiek fényében leegyszerűsítőnek tünnek azok az elméletek, amelyek az állampolgárság emotív dimenziójának gyengülését vélelmezik. Kutatásom arra világított rá, hogy az instrumentális megfontolások mellett az emotív, szimbolikus, „identitárius” szempontok is fontos szerepet játszanak a határon túli állampolgárság megszerzésében. Bár a kutatás alapján nem lehet előre jelezni, hogy az állampolgársággal kapcsolatos emotív viszonyulások mennyire lesznek tartósak, annyi bizonyosan kijelenthető, hogy egyelőre semmilyen jel nem utal rá, hogy a vizsgált mintában szereplők körében a formális állampolgárság elveszítené szimbolikus jelentőségét, és kizárólag pragmatikus, instrumentális intézménnyé válna. Kutatásaim arra engednek következtetni, hogy az állampolgárság-politika továbbra is az etnikai identitás-menedzsment hatékony eszköze.

Felhasznált irodalom

Agarin, Timofey – Karolewski, Ireneusz Paweł: *Extraterritorial Citizenship in Postcommunist Europe*. Rowman & Littlefield International, 2015.

Amit, Vered: Inherited Multiple Citizenships: Opportunities, Happenstances and Improvisations among Mobile Young Adults. *Social Anthropology*, 2014. 22 (4). 396–409.
<https://doi.org/10.1111/1469-8676.12093>.

- Bába Szilvia: Magyar identitás a tengeren túli diaszpórában. PhD dissertation, Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2015.
- Bakó Boglárka: Igazolt identitás – a magyar igazolvány Baróton. *Kisebbségkutatás*, 2005. 14 (4). 468–80.
- Bárdi Nándor: Different Images of the Future of the Hungarian Communities in Neighbouring Countries, 1989–2012. *European Review*, 2013. 21 (04). 530–52.
<https://doi.org/10.1017/S1062798713000525>.
- Bartha Csilla: Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcsere amerikai magyar közösségekben. In: Szarka László – Kovács Nóra (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2002. 111–36.
- Bauböck, Rainer: Studying Citizenship Constellations. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2010. 36 (5). 847–59.
<https://doi.org/10.1080/13691831003764375>.
- Bauböck, Rainer – Ersboll, Eva – Groendendijk, Kees – Waldruch, Harald (eds.): *Acquisition and Loss of Nationality, Volume 1: Comparative Analyses: Policies and Trends in 15 European Countries*. Amsterdam University Press, 2006.
- Benhabib, Seyla: Twilight of Sovereignty or the Emergence of Cosmopolitan Norms? Rethinking Citizenship in Volatile Times. *Citizenship Studies*, 2007. 11 (1). 19–36.
<https://doi.org/10.1080/13621020601099807>.
- Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1994.
- Brubaker, Rogers: *Ethnicity Without Groups*. Harvard University Press, 2004.
- Calhoun, C.: Imagining Solidarity: Cosmopolitanism, Constitutional Patriotism, and the Public Sphere. *Public Culture*, 2002. 14 (1). 147–71. <https://doi.org/10.1215/08992363-14-1-147>.
- Cook-Martin, David: *The Scramble for Citizens: Dual Nationality and State Competition for Immigrants*. Stanford University Press, 2013.

- Delanty, Gerard: *Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics*. Open University Press, 2000.
- Dumbrava, Costica: *Nationality, Citizenship and Ethno-Cultural Belonging: Preferential Membership Policies in Europe*. Palgrave Macmillan, 2014.
- Džankić, Jelena: *Citizenship in Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Montenegro: Effects of Statehood and Identity Challenges*. Ashgate Publishing, Ltd. 2015.
- Erikson, Erik H.: *Identity Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton Company, 1968.
- Feischmidt Margit: A határ és a román stigma. In: Szarka László – Kovács Nóra (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás köréből*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 43–58.
- Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2005.
- Feldblum, Miriam: Reconfiguring Citizenship in Europe.” In: Joppke, Christian (ed.): *Challenge to the Nation-State. Immigration in Western Europe and the United States*. Oxford: Oxford University Press, 1988. 231–71.
- Ferraris, Maurizio – Davies, Richard: *Documentality: Why It Is Necessary to Leave Traces*. Fordham University Press, 2013.
- Fox, Jon E.: Vándorló nemzet(i)-identitások. Erdélyi vendégmunkások Magyarországon.” In: Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2005. 7–32
- Fox, Jon E.: From National Inclusion to Economic Exclusion: Transylvanian Hungarian Ethnic Return Migration to Hungary. In: *Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspective*. Stanford University Press, 2009. 186–207.

- Fox, Jon E., – Miller-Idriss, Cynthia: *Everyday Nationhood. Ethnicities*, 2008. 8 (4). 536–63.
<https://doi.org/10.1177/1468796808088925>.
- Fraser, Nancy: Transnationalizing the Public Sphere: On the Legitimacy and Efficiency of Public Opinion in a PostWestphalian World. In: Benhabib, Seyla – Shapiro, Ian – Petranovich, Danilo (eds.): *Identities, Affiliations, and Allegiances*. Cambridge University Press, 2007. 45–66.
- Gans, Herbert J.: Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies*, 1979. 2 (1). 1–20. <https://doi.org/10.1080/01419870.1979.9993248>.
- Goffman, Erving: *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1959.
- Goodman, S. W.: Conceptualizing and Measuring Citizenship and Integration Policy: Past Lessons and New Approaches. *Comparative Political Studies*, 2015. 48 (14). 1905–41. <https://doi.org/10.1177/0010414015592648>.
- Groebner, Valentin: *Who Are You?: Identification, Deception, and Surveillance in Early Modern Europe*. Brooklyn, NY: Zone Books, 2007.
- Habermas, Jürgen: *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge, Mass: Polity Press, 2001.
- Habermas, Jürgen: *The Crisis of the European Union: A Response*. Polity, 2012.
- Hammar, Tomas: *Democracy and the Nation State: Aliens, Denizens, and Citizens in a World of International Migration*. Research in Ethnic Relations Series. Aldershot, Hants, England: Avebury, 1990.
- Harpaz, Yossi: Rooted Cosmopolitans: Israelis with a European Passport – History, Property, Identity. *International Migration Review*, 2013. 47 (1). 166–206.
<https://doi.org/10.1111/imre.12017>.

- Harpaz, Yossi: Ancestry into Opportunity: How Global Inequality Drives Demand for Long-Distance European Union Citizenship. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2015. 0 (0). 1–24. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2015.1037258>.
- Harpaz, Yossi: Compensatory Citizenship: Dual Nationality as a Strategy of Global Upward Mobility. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2018. 1–20. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1440486>.
- Harpaz, Yossi – Mateos, Pablo: Strategic Citizenship: Negotiating Membership in the Age of Dual Nationality. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2018. 1–15. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1440482>.
- Horváth István: A romániai magyarok kétnyelvűsége: nyelvismeret, nyelvhasználat, nyelvi dominancia. Regionális összehasonlító elemzések. *Erdélyi Társadalom*, 2005. 3 (1). 171–98.
- Horváth István: Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük. In: Kántor Zoltán és Eplényi Kata (szerk.): *Térvessztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Lucidus Kiadó, 2012. 172–96.
- Horváth István: Nyelvi dominancia, nyelvváltás és médiafogyasztás a romániai magyarok körében. In: Apró István (szerk.): *Média és identitás*. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, 2014. 41–54.
- Howard, Marc Morjé: *The Politics of Citizenship in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Huddleston, Thomas – Vink, Maarten P.: Full Membership or Equal Rights? The Link between Naturalisation and Integration Policies for Immigrants in 29 European States. *Comparative Migration Studies*, 2015. 3 (1). 1–19. <https://doi.org/10.1186/s40878-015-0006-7>.
- Jacobson, David: *Rights across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996.

- Janoski, Thomas: *The Ironies of Citizenship: Naturalization and Integration in Industrialized Countries*. Cambridge University Press, 2010.
- Joppke, Christian: *Citizenship and Immigration*. Polity, 2010.
- Kim, Jaeun: Ethnic Capital, Migration, and Citizenship: A Bourdieusian Perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 2018. 1–29. <https://doi.org/10.1080/01419870.2019.1535131>.
- Kiss Tamás: Nemzetdiskurzusok hálójában. Az állampolgárság-politika, mint a magyar nemzetre vonatkozó klasszifikációs küzdelem epizódja és eszköz. *Magyar Kisebbség*, 2013. 48. 7–95.
- Kiss Tamás: Escaping the ‘Balkanizing’ Gaze? Perceptions of Global and Internal Developmental Hierarchies in Romania. *East European Politics and Societies: And Cultures*, 2017. 31 (3). 565–95. <https://doi.org/10.1177/0888325417701816>.
- Kiss Tamás – Barna Gergő: Erdélyi magyarok a magyarországi és a román politikai térben. *Working Papers in Romanian Minority Studies*, é.n. Nr. 50.
- Knott, Eleanor: Generating Data Studying Identity Politics from a Bottom-Up Approach in Crimea and Moldova. *East European Politics & Societies*, 2015. 29 (2). 467–86. <https://doi.org/10.1177/0888325415584047>.
- Kovács Zsuzsanna: Az etnikai identitás és a román nyelvhez, illetve közösséghez kapcsolódó viselkedésminták székelyudvarhelyi magyar fiatalok mindennapjainak vizsgálatában. *Magyar Kisebbség*, 2014. 71 (2). 117–32.
- Melegh Attila – Kiss Tamás – Csánóová, Sabina – Young-DeMarco, Linda – Thornton, Arland: The Perception of Global Hierarchies: South-Eastern European Patterns in Comparative Perspectives. *Chinese Journal of Sociology*, 2016. 2 (4). 497–523. <https://doi.org/10.1177/2057150X16670836>.
- Miller-Idriss, Cynthia: Everyday Understandings of Citizenship in Germany.” *Citizenship Studies*, 2006. 10 (5). 541–570. <https://doi.org/10.1080/13621020600954978>.

- Naujoks, Daniel: *Migration, Citizenship, and Development: Diasporic Membership Policies and Overseas Indians in the United States*. Oxford University Press, 2013.
- Neofotistos, Vasiliki P.: Bulgarian Passports, Macedonian Identity: The Invention of EU Citizenship in the Republic of Macedonia. *Anthropology Today*, 2009. 25 (4). 19–22.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8322.2009.00678.x>.
- Oers, Ricky van: *Deserving Citizenship: Citizenship Tests in Germany, the Netherlands and the United Kingdom*. Martinus Nijhoff Publishers, 2014.
- Oers, Ricky van – Ersbøll, Eva – Kostakopoulou, Theodora (eds.): *A Re-Definition of Belonging?: Language and Integration Tests in Europe*. Immigration and Asylum Law and Policy in Europe, v. 20. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010a.
- Oers, Ricky van – Ersbøll, Eva – Kostakopoulou, Theodora (eds.): *A Re-Definition of Belonging?: Language and Integration Tests in Europe*. Immigration and Asylum Law and Policy in Europe, v. 20. Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2010b.
- Ong, Aihwa: *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, N.C: Duke University Press, 1999.
- Papp Z. Attila: *Beszédből világ: Elemzések, adatok amerikai magyarokról*. Budapest: Magyar Külügyi Intézet, 2008
- Papp Z. Attila: Az etnocentrizmus szerkezete kisebbségben - a fókuszcsoportos beszélgetések alapján.” In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Editura ISPMN, 2012. 79–116.
- Papp Z. Attila: Kisebbségi identitáskonstrukciók a kettős magyar állampolgárság által. *Regio*, 2014. 22 (1). 118–155.
- Pogonyi Szabolcs: Dual Citizenship and Sovereignty. *Nationalities Papers*, 2011. 39 (5). 685–704.
<https://doi.org/10.1080/00905992.2011.599377>.
- Pogonyi Szabolcs: Túl a nacioalizmuson? *Századvég*, 2014. 74 (1). 91–107.

- Pogonyi Szabolcs: *Extra-Territorial Ethnic Politics, Discourses and Identities in Hungary*. Palgrave Macmillan, 2017a.
- Pogonyi Szabolcs: Europeanization of Kin-Citizenship and the Dynamics of Kin-Minority Claim-Making: The Case of Hungary. *Problems of Post-Communism*, 2017b. June, 1–15. <https://doi.org/10.1080/10758216.2017.1329630>.
- Pogonyi Szabolcs: The Passport as Means of Identity Management: Making and Unmaking Ethnic Boundaries through Citizenship.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2018. March, 1–19. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1440493>.
- Pogonyi Szabolcs – Kovács M. Mária – Körtvélyesi Zsolt: The Politics of External Kin-State Citizenship in East Central Europe.” *EUDO-Citizenship*, 2010.
- Schechtman, Marya: *Staying Alive: Personal Identity, Practical Concerns, and the Unity of a Life*. Oxford University Press., 2014. <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199684878.001.0001/acprof-9780199684878>.
- Skulte-Ouaiss, Jennifer: Home Is Where the Heart Is; Citizenship Is Where It Is Safe: Dual Citizenship and Europe.” *Identities*, 2013. 20 (2). 133–48. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2012.763166>.
- Somers, Margaret R.: *Genealogies of Citizenship: Knowledge, Markets, and the Right to Have Rights*. Cambridge Cultural Social Studies. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Soysal, Yasemin Nuhoglu: *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe*. University of Chicago Press, 1995.
- Spiro, Peter J.: *Beyond Citizenship American Identity after Globalization*. Oxford [England]; New York: Oxford University Press, 2008.
- Tintori, Guido: The Transnational Political Practices of ‘Latin American Italians.’ *International Migration*, 2011. 49 (3). 168–88. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2011.00695.x>.

- Torpey, John C.: *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship, and the State*. Cambridge, U.K: Cambridge University Press, 2000.
- Van Gorkum, Steven: *Renouncing German Citizenship: Analysis of Citizenship Value Assessment under the Conditions of the Option Model in Germany*. CEU Nationalism Studies Master Theses, 2015/6. Budapest: Central European University, 2015.
- Veres Valér: Az erdélyi magyarok nemzeti kisebbségi identitásának alakulása a Kárpát Panel tükrében. In: Papp Z. Attila – Veres Valér (szerk.) *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Editura ISPMN, 2012. 15–78.
- Veres Valér: National Attitudes of Ethnic Hungarians From Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine: A Comparative Perspective. *Studia Urb Sociologia*, 2013. LVIII (1). 87–112.
- Veres Valér: The Minority Identity and the Idea of the ‘Unity’ of the Nation: The Case of Hungarian Minorities from Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine. *Identities*, 2015. 22 (1). 88–108. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2014.922885>.
- Vink, Maarten Peter – Bauböck, Rainer: Citizenship Configurations: Analysing the Multiple Purposes of Citizenship Regimes in Europe.” *Comparative European Politics*, 2013. 11 (5). 621–648. <https://doi.org/10.1057/cep.2013.14>.
- Waldrauch, Harald – Hofinger, Christoph: An Index to Measure the Legal Obstacles to the Integration of Migrants.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1997. 23 (2). 271–285. <https://doi.org/10.1080/1369183X.1997.9976590>.
- Waterbury, Myra A.: *Between State and Nation: Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.
- Witte, Nils: Legal and Symbolic Membership. Symbolic Boundaries and Naturalization Intentions of Turkish Residents in Germany. *EUI Working Papers*, no. RSCAS 2014/100. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/33073/RSCAS_2014_100.pdf?sequence=1.

Wodak, Ruth: *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Palgrave Macmillan, 2009.

Yanasmayan, Zeynep: Citizenship on Paper or at Heart? A Closer Look into the Dual Citizenship Debate in Europe.” *Citizenship Studies*, 2015. 19 (6–7). 785–801.
<https://doi.org/10.1080/13621025.2015.1053793>.

Melléklet

1. melléklet: Interjúalanyok

A válaszadók listája

R – Románia

S – Szerbia

U – Egyesült Államok

I – Izrael

<i>kód</i>	<i>interjú fajtája</i>		<i>interjú nyelve, válaszadó nyelvtudása</i>	<i>válaszadó kora (\approx)</i>
R1	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	60-65
R2	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	30
R3	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	-40
R4	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	-40
R5	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	-40
R6	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	-40
R7	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	45
R8	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	16
R9	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	35
R10	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	60
R11	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	23
R12	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	60

R13	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	23
R14	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	70
R15	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	20
R16	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	63
S1	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	72
S2	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	25
S3	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	42
S4	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	31
S5	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	30
S6	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	43
S7	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	38
S8	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	70
S9	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	73
S10	Skype/telefon	nő	magyar (anyanyelvi)	25
S11	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	43
S12	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	45
U1	Skype/telefon	nő	magyar (folyékony, akcentussal)	42

U2	Skype/telefon	nő	magyar (anyanyelvi)	55
U3	Skype/telefon	nő	magyar (anyanyelvi)	40
U4	személyesen	nő	magyar (sok hiba és erős akcentus)	60
U5	személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	73
U6	személyesen	nő	magyar/angol (jó magyar erős akcentussal, a bonyolultabb válaszok esetében angolra vált)	47
U7	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	84
U8	személyesen	nő	angol/magyar (főleg angol, de néha magyarra vált, magyarul sok hiba és erős akcentus)	46
U9	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	60
U10	Skype/telefon	férfi	angol (egyáltalán nem beszél magyarul)	66
U11	személyesen	nő	magyar (anyanyelvi)	54
I1	Skype/telefon	nő	angol (egyáltalán nem beszél magyarul)	63
I2	személyesen	férfi	magyar (enyhe akcentus)	71
I3	Skype/telefon	nő	angol (állítólag beszél magyarul, de az interjú során nem használja)	62

I4	Személyesen	nő	angol (állítólag beszél magyarul, de az interjú során nem használja)	65
I5	Személyesen	nő	angol (egyáltalán nem beszél magyarul)	25
I6	Skype/telefon	férfi	angol (egyáltalán nem beszél magyarul)	44
I7	Személyesen	férfi	magyar (anyanyelvi)	59
I8	Személyesen	nő	magyar (sok hiba és erős akcentus)	65
I9	Skype/telefon	nő	angol (egyáltalán nem beszél magyarul)	29
I10	Skype/telefon	férfi	magyar (enyhe akcentus)	68
I11	Skype/telefon	férfi	magyar (sok hiba és erős akcentus)	82
I12	Skype/telefon	férfi	magyar (anyanyelvi)	71